
Onderzoek naar juridische status en mogelijkheden voor Vlaamse Gebarentaal

BEKNOPTE WEERGAVE

December 2016

VOOR U BEGINT TE LEZEN

Dit boekje is een beknopte weergave van het onderzoek dat in opdracht van Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel, Sven Gatz werd gevoerd door Delphine le Maire onder promotorschap van professor Stefan Sottiaux aan de KU Leuven. U kunt het hele rapport lezen op de website van de adviescommissie Vlaamse Gebarentaal. (We raden dat overigens zeer aan!)

Dit boekje is tevens een beleidsondersteunend instrument. Een document waarmee we willen aantonen wat de logische volgende stappen zijn om gebarentaligen meer rechten te geven in Vlaanderen.

De opbouw van dit boekje volgt deze structuur:

1. **Afbakenen van het juridische speelveld** – Welke regels bestaan vandaag al? En wat betekenen ze in realiteit?
2. **Strijden voor bredere erkenning** – Concrete rechten afdwingen voor gebarentaligen moet voorafgegaan worden door een bredere erkenning.
3. **Vooruitkijken naar specifieke rechten** – Welke rechten willen we precies toekennen aan gebarentaligen?

Vooraf in het tweede en derde deel is de internationale inspiratie uit Spanje, IJsland en Finland van groot belang.

1. HET HUIDIGE JURIDISCHE SPEELVELD

De Vlaamse Gemeenschap zette tien jaar geleden een belangrijke reeks handtekeningen onder het decreet dat de Vlaamse Gebarentaal cultureel erkent in Vlaanderen. Zonder die fundamentele eerste stap voerden we vandaag dit onderzoek niet.

Maar hoe belangrijk die eerste stap ook was, Vlaamse Gebarentaligen kunnen hun directe rechten nauwelijks afleiden uit het decreet. En dat is uiteindelijk wél waar het voor gebarentaligen om te doen is.

De rechten van Vlaamse Gebarentaligen worden bepaald door een waaier aan wetten en verdragen. Die zetten we eerst even op een rijtje.

WAT ZEGT HET VLAAMS DECREET?

Het Vlaams decreet houdende de erkenning van de Vlaamse Gebarentaal van 2006 erkent Vlaamse Gebarentaal als een visueel-gestuele natuurlijke taal en zegt dat Vlaamse Gebarentaligen behoren tot een linguïstisch-culturele minderheidsgroep.

De tekst van het Vlaamse decreet (en van de aanpassingen en de toelichtende ontwerp teksten) is niet op elk punt even helder. Toch is dit hét startpunt om de status van de rechten van gebarentaligen in Vlaanderen te begrijpen.

- Wat ondubbelzinnig duidelijk is, is dat je niet doof moet zijn om tot de groep van Vlaamse Gebarentaligen te behoren.
- Wat ook zeker is, is dat Vlaamse Gebarentaal (net zoals andere talen dat doen) een bepaalde linguïstisch-culturele minderheidsgroep in het leven roept. Dat is namelijk de groep mensen voor wie Vlaamse Gebarentaal een identificerende rol speelt, voor wie ze net zo bepalend is voor de identiteit als het Nederlands voor de meeste Vlamingen. In die groep zitten dove én horende mensen. Zo zouden dove kinderen van horende ouders er zeker toe kunnen behoren, als ze de kans krijgen om de Vlaamse Gebarentaal te leren of in deze taal opgevoed te worden. En ook de ouders en familieleden van die kinderen kunnen ertoe behoren als ze de taal machtig zijn (en dus kansen krijgen om de taal te leren).

Het decreet gaat niet verder en leidt uit de erkenning van de Vlaamse Gebarentaal geen rechten af. Wat er wél staat, is dat de Vlaamse Regering verplicht is om initiatieven te nemen om het gebruik van de Vlaamse Gebarentaal mogelijk te maken.

WAT ZEGT HET INTERNATIONAAL VERDRAG INZAKE BURGERRECHTEN EN POLITIEKE RECHTEN (BUPO-verdrag)?

Het BUPO-verdrag stipuleert dat mensen die tot een taalkundige en culturele minderheid behoren, het recht hebben om die taal en cultuur te gebruiken en te beleven in hun eigen groep.

De rechten van Vlaamse Gebarentaligen om hun taal en cultuur te kunnen beleven, houden in de eerste plaats verplichtingen in voor de overheid. Zij moet die rechten waarborgen. Maar volgens de interpretatie van het verdrag mag het ook net iets meer zijn: het is een *actieve plicht* van de overheid om de rechten van minderheden te garanderen. Dus ook die van Vlaamse Gebarentaligen.

Voor Vlaamse Gebarentaligen zelf, houden de bepalingen van het verdrag weinig concreets in. Ze maken louter duidelijk dat de overheid, zowel op federaal niveau als op de niveaus van de gemeenschappen en gewesten, maatregelen moet nemen om het gebruik en de ontwikkeling van Vlaamse Gebarentaal te bevorderen.

Het Kinderrechtenverdrag vermeldt gelijkaardige zaken.

WAT ZEGT HET VN VERDRAG INZAKE DE RECHTEN VAN PERSONEN MET EEN HANDICAP (IVRPH)?

Het IVRPH schrijft voor dat staten bevordering en ondersteuning moeten bieden aan dove en slechthorende mensen, en aan gebarentalen, zowel in de eigen gemeenschap als in interactie met de brede maatschappij.

Nu wordt het interessant. Want hoewel het verdrag eigenlijk alleen over doven en slechthorenden gaat, kan die groep uitgebreid worden tot álle gebruikers van VGT, door samenlezing met het BUPO-verdrag en het Vlaamse decreet. En in dit verdrag staan wél expliciete rechten opgesomd, die bovendien ingeroepen kunnen worden door individuen.

Een cruciaal gevolg van de plicht tot de bevordering van het gebruik van Vlaamse Gebarentaal, is onderwijs in die taal mogelijk maken. Dat is tenslotte dé manier bij uitstek om de taal en cultuur te verwerven en door te geven. De overheid is er bij ons daarom toe verbonden om dat onderwijs in Vlaamse Gebarentaal te vergemakkelijken en te bevorderen, met inachtneming van haar onderwijsbeleid. Bovendien mag ze niets in de weg leggen van gebarentaligen om onderwijs in de eigen taal te volgen en in te richten. Meer nog, ze moet ervoor zorgen dat gebarentaligen binnen een onderwijscontext in contact gebracht worden met andere gebarentaligen, met rolmodellen en met onderwijspersoneel dat de taal machtig is.

WAT ZEGT DE UNESCO?

De UNESCO-Conventie voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed verplicht staten ertoe om groepen van mensen toe te laten hun immaterieel cultureel erfgoed te creëren en in stand te houden om het te kunnen doorgeven.

Het klinkt misschien gek om Vlaamse Gebarentaal als erfgoed te bekijken, maar in essentie en volgens de bepalingen van het verdrag is ze dat wel. En dat lokt een specifieke bescherming uit. Want Vlaanderen moet de groep Vlaamse Gebarentaligen garanderen dat ze hun taal kunnen in stand houden en kunnen doorgeven. In de visienota *Immaterieel Cultureel Erfgoed* (december 2010) verwoordde de toenmalige bevoegde minister van Cultuur Joke Schauvliege het zelfs nog sterker: “er zouden meer acties ondernomen moeten worden om het erfgoed te beschermen en te waarborgen, waaronder het verstrekken van immaterieel cultureel erfgoed in het onderwijscurriculum, in het opleidingsaanbod van de VDAB, in het cursusaanbod van de sociaal-culturele verenigingen en van de amateurkunstenorganisaties.”

Zo ver is het nog niet. Maar de vertaling van het verdrag naar Vlaams beleid heeft er alvast wel voor gezorgd dat organisaties van Vlaamse Gebarentaligen ondersteuning moeten kunnen krijgen om de Vlaamse Gebarentaal te ontwikkelen en te gebruiken in de Vlaamse Gemeenschap.

WAT ZEGT EUROPA?

Voorlopig heeft de Europese Unie nog niets gezegd met wetgevende kracht. Het Europese Parlement voerde wel al onderzoek uit en nam in 1998 en recent in 2016 nog resoluties aan rond de status van gebarentalen en gebarentaaltolken in Europa, maar op wetgevend initiatief van de Europese Commissie is het voorlopig nog wachten.

Het Europees Handvest voor de regionale talen en de talen van minderheden, en het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden zouden in bepaalde gevallen ook van toepassing kunnen zijn op Vlaamse Gebarentaligen. Omdat België beide verdragen nog moet ratificeren, gaan we er hier niet dieper op in.

2. OP NAAR EEN BREDERE ERKENNING VAN VLAAMSE GEBARENTAAL

Als we Vlaamse Gebarentaligen straks meer en specifiekere rechten willen toekennen, is een bredere juridische basis wenselijk. Zeker in vergelijking met de voorbeelden uit het buitenland, staat de erkenning van de Vlaamse Gebarentaal nog in zijn kinderschoenen.

Het Vlaams decreet erkent Vlaamse Gebarentaal vandaag louter als taal op cultureel niveau. Dat is goed omdat zo alvast een onderscheid gemaakt wordt met rechten voor doven op basis van hun doof-zijn. Dat betekent dat ook niet-doven tot de groep gebarentaligen behoren. Minpunt is dat gebarentaligen uit die 'culturele' erkenning geen directe rechten kunnen afleiden. Een bredere erkenning of stevigere verankering zou daar verandering in kunnen brengen.

Wat doen andere landen?

- **Finland** – Finse en Fins-Zweedse Gebarentaligen worden in Finland beschouwd als linguïstische minderheden. Die kwalificatie beschermt hun taal ook als minderheidstaal en leidt tot overheidsinspanningen om ze te bevorderen. De twee nationale gebarentalen zelf zijn grondwettelijk erkend. Gebarentaligen zijn in Finland bovendien een erkende taalminderheid waaraan de overheid rechten moet toekennen. Die zijn in een wet opgesomd die als inspiratie kan dienen voor Vlaanderen.
- **Spanje** – In Spanje wordt alleen het Spaans erkend als officiële taal. Omdat een regeling in de Spaanse Grondwet wellicht moeilijk lag, gebeurde de erkenning van de Spaanse Gebarentaal op het federaal niveau in een aparte wet. Deelstaten hebben er bovendien de autonomie om nog andere talen op hun grondgebied te erkennen – dat gebeurde onder meer in Catalonië. Spaanse Gebarentaligen zijn in Spanje erkend als een linguïstische groep die voor gebarentaal gekozen heeft.
- **IJsland** – De IJslandse Gebarentaal is erkend als eerste taal van gebarentaligen, op dezelfde manier en volgens dezelfde wettelijke bepaling die geldt voor het gesproken IJslands.

Wat is op dit vlak mogelijk in Vlaanderen?

Ook in Vlaanderen worden gebarentaligen gezien als een linguïstische minderheid, maar die term heeft buiten het decreet geen inhoud en bijgevolg weinig betekenis voor de rechten van gebarentaligen. Er zijn drie pistes om daaraan iets te doen:

- **Grondwet** – Vlaamse Gebarentaal grondwettelijk verankeren is niet evident. De historische complexiteit van het taalconflict en de bijhorende wettelijke regelingen zorgen ervoor dat aanpassingen omwille van VGT vermoedelijk een doos van Pandora openen. Dit is niet wenselijk. Dat sluit de zogenoemde Finse piste af.
- **Federale wet** – Wél mogelijk is een verankering van Vlaamse Gebarentaal in een federale wet. Die zou kunnen specificeren dat Vlaamse Gebarentaal een minderheidstaal is in Vlaanderen en Brussel. Dat zou dan logisch aansluiten bij de mooie inspanningen die geleverd worden om sporadisch rechten op het federale niveau toe te kennen aan gebarentaligen (recht op tolken in ziekenhuizen bijvoorbeeld).

Ook hier spelen echter praktische bezwaren: in België zijn alleen inwoners van faciliteitengemeenten grondwettelijk beschermd als taalminderheid. Daar horen gebarentaligen niet bij. Een complexe juridische optelsom van regels legt de maximaal haalbare bescherming via een dergelijke wet bij een regeling voor VGT in handelingen van het

openbaar gezag en in gerechtszaken. Een magere oogst die bovendien de toets van de Raad van State zal moeten doorstaan.

- **Toepassing decreet** – Veel eenvoudiger is de kordate toepassing van het VGT-decreet in regelgeving op federaal en Vlaams niveau:
 - **De federale overheid** kan VGT erkennen en gebruiken in situaties waar de informatie bestemd is voor het publiek. Ze kan ook opleggen dat die taal gebruikt moet worden als de informatie een van de levensaspecten van Vlaamse Gebarentaligen betreft. Hetzelfde geldt voor contacten tussen dove Vlaamse Gebarentaligen en het personeel van een openbare dienst (handelingen van het openbaar gezag met uitzondering van bestuurszaken en gerechtszaken).
 - **De Vlaamse overheid** kan zelfs gemakkelijk een stap verder gaan en VGT voorzien in bestuurszaken, op de nationale en regionale televisiezenders en in het onderwijs.

3. SPECIFIEKE RECHTEN VOOR VLAAMSE GEBARENTALIGEN

De route richting erkenning en rechten voor Vlaamse Gebarentaligen is nog maar net geopend. In het verschiep liggen de twee meest fundamentele rechten voor dove en horende gebruikers van de gebarentaal: de taal mogen leren als eigen taal en er les in krijgen op school.

Elders in Europa (en in België) bestaan verschillende manieren om die rechten (gedeeltelijk) te verkrijgen. We kijken na wat voor Vlaamse Gebarentaligen de meest haalbare optie is.

1. Het recht om VGT te leren als eigen taal

Vlaamse Gebarentalige kinderen moeten het recht hebben om Vlaamse Gebarentaal te verwerven als eigen taal, nog voor ze naar school gaan. Ook hun familie (doof of horend) moet alle kansen krijgen om zich die taal eigen te maken. Ook op school moet het mogelijk gemaakt worden voor gebarentalige kinderen om VGT als taal aangeleerd te krijgen.

Dit recht is verschillend van het recht om ondersteuning te krijgen van een tolk bij het volgen van sommige vakken op school. Het gaat in dit geval expliciet om taallessen.

Wat doen andere landen?

- **IJsland** – In IJsland wordt het recht om gebarentaal te verwerven vanaf de geboorte expliciet toegekend aan dove kinderen én aan hun (horende) familie.
- **Finland** – De Finnen hebben het recht om een beperkt aantal lessen Fins te vervangen door taallessen Finse Gebarentaal.
- **Franse Gemeenschap** – Ook onder de taalgrens geldt een gelijkaardig recht, maar dan alleen in het kader van tweetalige klassen Frans / Frans-Belgische Gebarentaal, en specifiek voor dove kinderen.

Wat is op dit vlak mogelijk in Vlaanderen?

Vlaamse Gebarentaligen kunnen zich nu al beroepen op de internationale verdragen om dit recht af te dwingen van de overheid. Die moet immers waarborgen dat de rechten uit die internationale verdragen, zoals het IVRPH, hier nageleefd worden.

Het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media subsidieert vandaag trouwens een project om ouders van dove baby's en peuters te ondersteunen en te stimuleren in de communicatie met hun kindje in Vlaamse Gebarentaal. Dat initiatief liep in het kader van de projectoproep 2016 waarbij projecten werden ondersteund die cultuurbeleving of Vlaamse Gebarentaalverwerving stimuleren bij gezinnen met dove gezinsleden – een structurele oplossing is hier zeker wenselijk.

Vlaamse Gebarentalige kinderen hebben voorlopig geen recht op taallessen in VGT op school – hoewel duidelijk is dat zo'n regeling wel wenselijk is voor dove kinderen en horende kinderen van dove ouders. Voor hen is VGT *hun* taal.

Er bestaat een mogelijkheid om “eerste taallessen” toe te voegen aan de bestaande opties voor aanvullende lestijden, zoals bijvoorbeeld gebeurde voor anderstalige nieuwkomers. Dat kan via een aanpassing van het Onderwijsdecreet, maar net zo goed in een uitvoeringsbesluit ervan.

2. Het recht op onderwijs in gebarentaal

Naast het recht op het verwerven en leren van VGT als taal, is het uiteraard ook van groot belang dat dove en horende kinderen onderwijs kunnen volgen in Vlaamse Gebarentaal. Dat kan op verschillende manieren:

- inclusief onderwijs met een tolk Vlaamse Gebarentaal (al is dit onvoldoende om de minderheidsrechten te verwezenlijken)
- tweetalig onderwijs/immersieonderwijs (Vlaamse Gebarentaal en Nederlands) binnen het gewoon onderwijs;
- buitengewoon onderwijs in Vlaamse Gebarentaal.

Wat doen andere landen?

- **Finland** – Kinderen hebben de keuze tussen de drie systemen en mogen eisen dat hun lokale school tolken of leerkrachten met kennis van gebarentaal aanwerven.
- **Spanje** – Kinderen hebben de keuze tussen de drie systemen. In Catalonië is zelfs expliciet voorgeschreven dat ouders de nodige informatie moeten krijgen voor ze de keuze maken.
- **Franse Gemeenschap** – Ouders van dove kinderen kunnen hun kind inschrijven in een tweetalige klas waar zowel in Frans-Belgische Gebarentaal als in geschreven Frans onderwijs wordt gegeven.

Wat is er mogelijk in Vlaanderen?

In het buitengewoon onderwijs (type 7) wordt Vlaamse Gebarentaal soms gebruikt als leerinstrument, maar niet als volwaardige onderwijstaal. Bovendien is dit type onderwijs niet gericht op horende kinderen. Door de afname van het aantal kinderen in het buitengewoon onderwijs type 7, kunnen dove kinderen daar maar beperkt contact leggen met andere dove kinderen en zo hun eigen cultuur en identiteit ontwikkelen.

Het onderwijs aan gebarentalige kinderen moet dus anders en beter.

Uitgangspunt is dat onderwijs in Vlaamse Gebarentaal niet betekent dat er geen onderwijs meer is in de andere officiële onderwijstaal, het geschreven Nederlands. Integendeel: beide bestaan naast elkaar waardoor er de facto sprake zou zijn van *tweetalig* onderwijs.

Dat geeft de Vlaamse regelgever drie opties:

- **Een aanpassing van de onderwijstaalwet** – De meest logische oplossing is Vlaamse Gebarentaal in de wet inschrijven als voer- en instructietaal. De procedure is complex, maar de logica eenvoudig. Al blijft het onzeker of dit debat geen grotere discussie rond het Frans als onderwijstaal in Vlaanderen op gang brengt.
- **Een aanpassing van het basisonderwijsdecreet** – Ook dat is eenvoudig, en wordt door de Franse Gemeenschap in ons land al toegepast (immersieonderwijs). Vlaamse Gebarentaal krijgt dan de status van voer- en instructietaal, en leerlingen kunnen onderwijs in deze taal volgen zonder dat de officiële Nederlandse onderwijstaal verdwijnt.
- **Aanpassing van de eindtermen** – De meest voor de hand liggende oplossing is om gebruik te maken van de bestaande decretale mogelijkheid om van de eindtermen af te wijken. Op die

manier wordt onderwijs in Vlaamse Gebarentaal als een tijdelijk project voorgesteld voordat de overheid dit onderwijs op structureel niveau aanbiedt.

Welke optie(s) straks ook bewaarheid worden, het is van levensbelang voor de Vlaamse Gebarentaal in het onderwijs dat ook extra aandacht gaat naar de bijscholing van leerkrachten die straks lessen in Vlaamse Gebarentaal zullen geven.

CONCLUSIE

Er is werk aan de winkel om de Vlaamse Gebarentaligen gelijkaardige rechten te geven als de gebarentaligen in Spanje, Finland, IJsland of zelfs de Franstalige Gemeenschap in ons land.

Allereerste vereiste is de Belgische regelgeving in overeenstemming brengen met de internationaal opgelegde normen rond minderheidstalen en rechten voor mensen met een handicap. De lokale overheid moet die regels overnemen in de eigen rechtsorde en erover waken. Dat lukt best door Vlaamse Gebarentaal snel breder te verankeren in de grondwet, of in een bijzondere federale wet.

Naast de erkenning, streeft de VGT-gemeenschap ook twee fundamentele directe rechten na: VGT als taal kunnen aanleren én in VGT onderwijs kunnen volgen op een gewone school. Beide rechten zijn relatief gemakkelijk juridisch te verankeren.